

Оспорување на теориите на заговор

*Наставно
средство*

4

1. Унапредување на знаењето за Евреите и јудаизмот
2. Надминување на несвесната пристрасност
3. Справување со антисемитските стереотипи и предрасуди
- 4. Оспорување на теориите на заговор**
5. Поучување за антисемитизмот преку образование за Холокаустот
6. Справување со негирањето, искривувањето и тривијализацијата на Холокаустот
7. Антисемитизмот и дискурсот за национално сеќавање
8. Постапување со антисемитските инциденти
9. Постапување за антисемитизмот на интернет
10. Антисемитизмот и состојбата на Блискиот Исток

Оспорување на теориите на заговор

Што претставува теорија на заговор?

„Убедување дека некоја тајна, но влијателна организација е одговорна за одреден настан што не може да се објасни.“

Извор: *Concise Oxford English Dictionary*, ninth edition

Светот е преполн со комплексни предизвици, меѓу кои и неможноста да одвоиме што е факт, а што е измислица. Луѓето се преплавени со информации од семејството, пријателите, заедницата и од интернет. Политичките, економските, културолошките и други сили го формираат наративот на којшто сме секојдневно изложени, а скриените односи што постојат помеѓу овие сили ја надополнуваат таквата сложеност. Поради психолошката и емотивната потреба да најдеме логика во информациите и да разбереме зошто нешто се случило, некои луѓе стануваат плен на теориите на заговор.

Теориите на заговор се обид да се објасни дека загрижувачките настани се резултат на активностите на мала, но моќна група која соработува во насока на промовирање одредена злокобна агенда. Ваквите модели на појаснување ги

отфрлаат веќе прифатените наративи, а официјалните објаснувања некогаш се сметаат како дополнителна потврда дека се работи за заговор. Теориите на заговор се надоврзуваат на недовербата во постојните институции и процеси и многу често се поврзани со групи кои се најчесто предмет на негативни стереотипи, како што се и Евреите, особено во време на социјални немири.

Интернетот овозможи теориите на заговор, вклучувајќи ги и антисемитските теории на заговор, да допрат до многу поширока публика и да добијат одреден легитимитет. Тука се мисли на повеќе интернет-страници и профили на социјалните мрежи коишто претставуваат платформи за ширење лажни идеи, како што е негирањето на Холокаустот. Ваквото опкружување кое е поволно за развој и ширење на теориите на заговор

претставува вистински предизвик за наставниците: како да ги насочуваат своите ученици да ги препознаваат, да се соочат и да ги отфрлаат ваквите теории.

Во ова наставно средство се разгледува како функционираат теориите на заговор, каква поврзаност би можеле да имаат со антисемитизмот, и ќе укаже на стратегии за нивно надминување при работата на час. Исто така ќе се посочат и некои педагошки техники со кои им се овозможува на учениците да го развиваат своето критичко размислување кога ги истражуваат и ги разоткриваат теориите на заговор. Еден исход од оваа техника е учениците да поминат низ конкретен и искуствен процес кој ќе им помогне природно да сфатат дека не сите теории што ги читаат и слушаат се базирани на факти.

¹ M. Abalakina-Paap, W. S. Stephan, T. Craig and W. L. Gregory, “Beliefs in conspiracies”, *Political Psychology*, Vol. 20, No. 3, 1999, стр. 637-647.

Заднина

Теоријата на заговор се дефинира според четири карактеристики:

„(1) група (2) која дејствува тајно (3) за да ги измени институциите, да ја преземе власта, да ја скрие вистината или да придобие корист (4) на штета на заедничкото добро.”

Извор: Joseph E. Uscinski and Joseph M. Parent, *American Conspiracy Theories* (Oxford University Press) 2014

Постојат многу различни причини зошто теориите на заговор им се привлечни на луѓето. Катастрофите или кризите кои директно влијаат на животот на луѓето (како што се сообраќајни несреќи, неизлечлива болест или терористички напад) може да ги натераат да бараат причини или некого да обвинат. Обидот да се разбере „зошто“ се случил определен инцидент може да значи олеснување на болката и збунетоста. Кога луѓето се соочуваат со комплексни ситуации, теориите на заговор можат да понудат едноставни одговори.

Лицата што шират екстремистички наративи на интернет ги користат т.н. „push“ фактори за да ги привлечат младите кои се чувствуваат општествено исклучени и „pull“ факторите да ги наведат да се почувствуваат дека припаѓаат некаде. „Push“ фактори би можеле да бидат социјална, политичка или економска огорченост; чувство за неправда и

дискриминација; лични кризи и трагедии; фрустрација; отуѓеност. „Pull“ фактори би можеле да бидат чувство на припадност на одредена кауза, идеологија или општествена мрежа; потреба од моќ и контрола; и чувство на лојалност и посветеност².

Една студија направена неодамна покажа дека теориите на заговор се утеха за оние кои имаат страв од промена на сегашната состојба. Таму е заклучено дека „со тоа што преку теориите на заговор се префрла вината за трагедии, катастрофи и општествени проблеми на злобата на малкумина други, така може да се одврати вниманието од ограничувањата кои се својствени за општествените системи”³.

На пример, има луѓе кои тврдат дека глобалното загревање е лага или измама што ја пропагира научниот естаблишмент. Прифаќањето на реалноста на климатските промени предизвикани од активностите на луѓето логично

ќе бара да смениме нешто за да го намалиме или оневозможиме овој тренд. Овие промени можат да имаат негативно финансиско или друго влијание на одредени групи или поединци. Во такви случаи, теориите на заговор можат да им помогнат на луѓето да се справат со когнитивната дисонанца – тоа е состојба кога имаат неконзистентни мисли, верувања или ставови, особено во однос на одлуките што го формираат нивното однесување и промените во ставовите⁴.

Теориите на заговор денес им овозможуваат на луѓето да ја одречат личната одговорност кога се соочуваат со сложени ситуации во кои секој би се чувствувал немоќно. Истражувањата покажуваат дека е можно да се зголеми нечија тенденција за конспиративно размислување ако кај тие луѓе го отстраниме чувството на лична контрола што ја имаат врз својот живот. Спротивното на ова е исто така точно: некој кој има чувство на лична моќ во својот живот ќе

² Steven Lenos and Jordy Krasenberg, “Dealing with fake news, conspiracy theories, and propaganda in the classroom,” Ran Centre of Excellence, 29-30 ноември 2017, Будимпешта, <https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-edu/docs/ran_edu_dealing_fake_news_conspiracy_theories_propaganda_classroom_29-30_11_2017_.pdf>.

³ Daniel Jolley, Karen Douglas and Robbie M. Sutton, “Blaming a Few Bad Apples to Save a Threatened Barrel: The System-Justifying Function of Conspiracy Theories,” in *Political Psychology*, Vol. 39, Issue 2 (април 2018), стр. 465-478.

⁴ На пример: “Cognitive Dissonance”, *Psychology Today*, <<https://www.psychologytoday.com/intl/basics/cognitive-dissonance>>.

Конспиративната реторика може да ги содржи сите овие аспекти, или комбинација од нив:

- ниту еден настан не е случаен;
- сè што се случува е резултат на скриени намери;
- ништо не е онака како што изгледа;
- сè е тајно поврзано;
- иако сите факти мора внимателно да се разгледуваат преку критика, фактите кои не одговараат на тезата се игнорираат или негираат.

Извор : Pierre-André Taguieff, *Court traité de complotologie*, Mille et une nuits, 2013.

биде поотпорен на теориите на заговор⁵.

Теориите на заговор кои се насочени кон одредени групи, како на пример Евреите, имаат корен во менталитетот наречен „тие против нас“, а на истиот начин и се пропагираат. Создавачите на теоријата на заговор се гледаат себеси како норма и нивната теорија ја става целната популација во поинаква група која тие ја сметаат за „други“. Во многу случаи, теоријата на заговор ја припишува одговорноста за одредени настани или за серија случувања токму на групата која тие ја определиле како „други“, на која се гледа со непријателски очи. Ова е еден од начините на кој се искажуваат теориите на заговор поради злонамерни политички причини – да најдат „жртвено јагне“ за јавноста што го бара тоа.

Еден од најдобрите примери за антисемитска теорија на заговор која сè уште има значително влијание денеска во светот е онаа која почна во 1903 година со објавувањето на Протоколите на сионските мудреци во еден руски

весник во тоа време⁶. Станува збор за еден од најшироко распространетите фалсификати во историјата чија цел е да го прикаже еврејскиот план за светска доминација. Нацистичкиот геноцид врз Евреите во Европа за време на Втората светска војна беше, исто така, делумно спроведен и поради конспиративната идејата дека Евреите се тие кои ја имаат власта.

Историски гледано, Евреите биле цел на теории на заговор, и тоа уште во средновековниот период, со идејата за „крвната клевета“. Во многу формулации, „Евреите“ или „ционистите“ се смета дека претставуваат моќна кабала на светско ниво која манипулира со владите, медиумите, банките, филмската индустрија и со други институции поради злонамерни цели.

Антисемитското клеветеење најчесто се манифестира себеси преку конспиративниот поглед на светот. На пример, и во левиот и во десниот политички спектар има луѓе кои погрешно тврдат дека Евреите се тие што го испланирале терористичкиот напад во САД на 11 септември 2001 година.

За Хронологија на Протоколите на ционските мудреци, види Американски меморијален музеј за Холокаустот: <<https://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10007244>>.

За најнови информации за актуелните теории на заговор, види интернет страница на Conspiracy Watch (на француски): <www.conspiracywatch.info>.

Денес има тврдења дека Евреите се тие што ги контролираат парите и се фасцинирани од нив, или ги прикажуваат Евреите како богати, моќни и дека претставуваат закана – овие тврдења можат да се најдат во “Rothschild money”, или кога еврејскиот заговор се поистоветува со меѓународното банкарство и криминалитет. Во последно време се забележува појава

⁵ Kim Whitson et al., “Regulatory Focus and Conspiratorial Perceptions: The Importance of Personal Control”, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 1 June 2018.

⁶ Меморијален музеј на Холокаустот во Соединетите Американски Држави, „Протоколи на сионските мудреци“, Енциклопедија на Холокаустот, <<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/protocols-of-the-elders-of-zion>>.

„Ако ги научиме децата на вештини за аналитичко размислување, ако им укажеме дека проблемите во општеството многу често немаат едноставни решенија, ако го поттикнеме нивното чувство на контрола и ако го промовираме чувството дека човекот е вреден припадник на општеството, во тој случај образованието е веројатно дека ќе ги „инсталира“ умствените алатки кои се неопходни за справување со конспиративните теории користејќи здрава доза на скептицизам“.

Извор: Jan-Willem Van Prooijen, “Why Education Predicts Decreased Belief in Conspiracy Theories”, *Applied Cognitive Psychology*, Vol. 31, Issue 1, 2017, стр. 50-58.

и на нови теории на заговор кои погрешно ги обвинуваат Евреите дека се инволвирани во бегалската криза во Европа⁷.

Една поинаква, но сепак поврзана антисемитска теорија на заговор која сè уште постои и ден денес се нарекува „Измамата за Холокаустот“. Таа е верувањето дека Евреите го имаат измисленото или „преувеличано“ Холокаустот за да се стекнат со политичка или финансиска предност. Овој аргумент го користат оние кои го негираат Холокаустот и тие тврдат дека доказите биле фабрикувани од луѓето кои работат за светското еврејство⁸. Наставното средство на ОДИРХ бр.6 – „Справување со негирањето, искривувањето и тривијализацијата на Холокаустот“ содржи повеќе информации за тоа како да се справиме со ваквите измислици.

Социјалните мрежи денес се основна алатка за оние кои сакаат да ги напаѓаат Евреите, и да шират дезинформации или омраза. Тие имаат голема улога во ширењето на теориите на заговор кои, исто така, можат да влијаат на напорите за зачувување на човековите права и на демократските вредности.

Едукацијата во врска со теориите на заговор е важна не само за разбирање на антисемитизмот туку и за спречување на екстремизмот. Едукаторите треба да ги насочуваат учениците во развивањето на медиумската и информациската писменост која ќе им овозможи да ги препознаат и отфрлат антисемитските прикажувања, екстремистичките тврдења и теориите на заговор, или повиците за отфрлање на демократските вредности. Важно е учениците да знаат

да ги препознаат овие елементи како такви, дури и ако се затскриени зад емотивни слики или упатувања на страдање. Медиумската и информациската писменост им помага на учениците да изградат критичко размислување и отпорност на привлечноста која постои кај поедноставените објаснувања кои се карактеристични за теориите на заговор и екстремистичката пропаганда.

⁷ Péter Krekó et al., “‘Migrant Invasion’ as a Trojan Horseshoe”, in Péter Krekó et al. (eds.), *Trust within Europe* (Budapest: Political Capital, 2015), pp. 63-72, <http://www.politicalcapital.hu/wp-content/uploads/PC_OSIFE_Trust_Within_Europe_web.pdf>.

⁸ Меморијален музеј на Холокаустот во Соединетите Американски Држави, „Негатори на Холокаустот и дезинформирање на јавноста“, Енциклопедија за Холокаустот <<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/holocaust-deniers-and-public-misinformation>>.

Стратегии за справување со теориите на заговор во училиница

Едноставните и лесни одговори што ги даваат теориите на заговор можат да нè доведат во ситуација на лажна комозија кога сме соочени со застрашувачка ситуација. Наставниците можат да им помогнат на учениците да ги разберат и искажат своите емоции и потреби, да им дадат сигурност и да отворат можност

за „проверка на реалноста“ на нивните идеи за тоа кого да обвинуваме и за што. На овој начин, ним ќе им биде полесно да научат како јазикот или сликите можат да се користат за манипулирање на емоциите – особено во стресни времиња.

Да гледаме во контекст поширок од зборовите

Кога учениците генерализираат или споделуваат перцепција во врска со нечие однесување, прашајте ги дали имаат докази за таквото тврдење или од каде знаат дека тоа е навистина така. „Дали тој-и-

тој навистина го кажал тоа? Дали има друго објаснување за она што тој-и-тој го кажал или направил?“

Учениците понекогаш размислуваат на начин според кој сè е „црно или бело“. Наставникот може да ја воведат идејата за „нијанси на сиво“. Поттикнете ги учениците да препозна-

ваат „знаци на алармирање“ како што се претерувањата – „Ние сме единствените кои го имаме одговорот или кои ќе ви ја кажат вистината“, или апсолутистички тврдења со користење зборови како што се ‘сите’, ‘секој’, ‘ниту еден’, ‘никогаш’ и ‘секогаш’.

За да ја спречиме ранливоста на теории на заговор, важно е учениците да ги научиме на аналитички вештини и како да бараат повеќе различни извори.

Активност

Употреба на примери за да се разбијат теориите на заговор

- Учениците работат во тимови за да го истражат потеклото на одреден стереотип и/или теорија на заговор; како резултат на тоа, најверојатно ќе сфатат дека нема доволно докази што би го поддр-

жале стереотипот или теоријата на заговор и дека ќе можат да ја разбијат.

- Во текот на истражувањето, побарајте од учениците да наведат примери за негативно влијание на теориите на заговор.
- Создадете партнерства за учење помеѓу учениците со цел да има-

ат споделена одговорност преку заедничко работење и преку заедничка обработка на информациите и

- Поттикнете ги учениците да увидат на кој начин се менуваат наративите со текот на времето кога еден вистинит елемент се вади од контекст и се прикажува на поедноставен и стереотипен начин.

Веројатно е дека учениците ќе продолжат и понатаму да ги користат овие активни истражувачки вештини кога ќе бидат изложени на други теории на заговор, и многу помалку ќе биде веројатно дека ќе развиваат стереотипно размислување и предрасуди што би ги навеле на екстремистички или фанатични ставови.

Како да постапиме ако...?

...некој од учениците сподели идеја што е поврзана со теорија на заговор?

Учениците едноставно можеби повторуваат некаков став што го слушнале во или надвор од училиштето, без притоа навистина да бидат убедени во идеологијата на која се заснова таа теорија. Во секој случај, важно е да ѝ пристапиме на таа идеја или став на начин кој ќе спречи нејзино ширење и кој ја развива отпорноста на други конспиративни влијанија.

Важно е дека не смееме веднаш да тврдиме дека ученикот не е во право, бидејќи ученикот може да стане дефанзивен и да се засрами. Ученикот можеби размислувал на начин што се заснова на неговата

лојалност кон групното мислење кое се смета дека е во мода или дека е смешно. Пред сè, важно е да се создаде простор за дијалог во кој учениците ќе се чувствуваат комотно да ги искажат своите идеи. Тоа ќе ви помогне да ги сфатите клучните аргументи кои најверојатно ќе го наведат ученикот да го преиспита својот став без страв дека некој ќе го осудува за тоа.

Откако ќе се воспостави однос на доверба, наставникот ќе може да користи фактички елементи за да го испита знаењето на ученикот и да го мотивира да разгледа нови начини на размислување во врска со ситуацијата. За да да биде ефикасно, добро би било да користиме прашања наместо тврдења и притоа тие прашања да ги базираме на факти колку што е можно повеќе (види ја Листата за проверка на изворите дадена подолу).

Листа за проверка на изворите

Како потенцијална задача за истражување, побарајте од класот да ги истражи изворите на одредена информација, како и други спротивставени (фактички) извори со користење на оваа листа за проверка.

☒ ПРОВЕРКА НА ИЗВОРОТ: Каде се објавени вестите? Каква е таа интернет-страница? Дали може да видиме кој објавува?	☒ ПРОВЕРКА НА ДРУГИ ПРИДРУЖНИ ИЗВОРИ: Да ги провериме линковите што се посочени како извори и да се обидеме да го провериме и нивниот легитимитет.	☒ КОРИСТЕЊЕ НА ИНТЕРНЕТ-СТРАНИЦИ ЗА ПРОВЕРКА НА ФАКТИТЕ: Енциклопедии; Factcheck.org; Меѓународната мрежа за проверка на факти (IFCN).
☒ ПРОВЕРКА НА АВТОРОТ: Секој сериозен извор мора да го открие својот автор.	☒ КОНСУЛТАЦИЈА СО СТРУЧНО ЛИЦЕ: Совет од лице кое знае повеќе за таа тема, како што	☒ е наставник, библиотекар или претставник на музејот, може да ни помогне да ја појасниме информацијата.
☒ ДА ЧИТАМЕ ПОШИРОКО ОТКОЛКУ САМО НАСЛОВОТ: Насловите понекогаш се користат како мамка со цел читателите да		

Дигиталната писменост е способност да наоѓаме и оценуваме информации на интернет, и да разграничиме што е точно, а што не е точно. Тоа е комбинација од вештини за критичко размислување, како што е проверка на изворот со помош на новото знаење за тоа како функционира дигиталниот свет и како функционираат интернет-страниците за пребарување. Со користење на листата за проверка на изворот, на пример, учениците можат да ги анализираат проверливите извори на информации во врска со Холокаустот.

...додека истражува на интернет, ученикот наоѓа информации што ќе го одведат до теорија на заговор?

Користењето на интернет-страниците за пребарување може многу брзо и лесно да го одведат ученикот до погрешни информации, кои можат дури да бидат и опасни. Ако изберат да пребаруваат слики наместо вести, тогаш е уште поверојатно дека ќе дојдат до интернет-страница која се користи за ширење омраза. За да ја спречиме ранливоста на учениците на вакви информации, важно е да ја развиваме нивната дигитална писменост и капацитетот за правење разлика помеѓу кредибилни извори на информации преку независно размислување.

Поимот што ќе го внесат за пребарување, исто така, ќе влијае и на добиените резултати. На пример, ако внесат „Евреите го контролираат светот“ ќе им се појават стотици антисемитски слики од кои повеќето водат директно на интернет-страници што промовираат омраза. Наставното средство бр.9 на ОДИХР „Справување со антисемитизмот на интернет“ може да ни помогне во случаи кога дигиталната писменост е од суштинска важност за правење разлика помеѓу кредибилни извори и лажни или неточни извори.

Експертот за теории на заговор, Џозеф Ушчински од Универзитетот во Мајами, објаснува како тој бара од учениците да направат нивна теорија на заговор: „Колку е полуда, толку подобро“. Тој бара од нив да ги соберат сите свои информации од интернет. Откако ќе ги соберат сите докази, најчесто ќе имаат мошне убедлив пример. Потоа секој ученик мора да му ја презентира теоријата на друг ученик, кој пак мора да ја разбие. Според професорот Ушчински, учениците можат мошне силно да се приврзат за својата теорија и да не сакаат да им се каже дека не се право. Овие теории можат да се поврзат со нивниот став за вистината, моќта и идентитетот и можат да изнесат на површина одредени предрасуди.

Овие вежби можеме да ги искористиме за да ги истражиме и евентуалните последици од ваквите измислени или други теории на заговор кои се во оптек, како што се недоверба, параноја, страв, омраза, сопствено изолирање или изолирање на група, правење погрешен избор, непријателство, насилство против наводните заговорници итн. На пример, едно од влијанијата што го има антиваксерското движење е ширењето на детските болести кои досега беа искоренети. Исто така, едно влијание од оние што ги негираат активностите за борба против климатските промени е дека сите напори што се прават за воведување поодговорни политики се запираат или се со намален ефект.

Важно е за ваквите активности да се одвои доволно време. Со тоа ќе обезбедиме дека учениците имаат можност целосно да анализираат како се развива една теорија на заговор и да ги увидат конкретните карактеристики кои ги потенцираат авторите на дадената тема.

Извор: Интервју со професорот Џозеф Ушчински објавено од Стив Колоч во Chronicle of Higher Education, "What does this Professor Know About Conspiracy Theorists that We Don't?", 6 август 2018.

Меморијал де ла Шоа, Франција

Меморијал де ла Шоа (Mémorial de la Shoah) има подготвено едукативни работилници за наставници и ученици на темата за теориите на заговор на социјалните мрежи и нивната поврзаност со антисемитизмот. Врз основа на примери преземени од социјалните мрежи (пораки, фотомонтажи и видеоматеријали), учесниците учат како да ги препознаат и деконструираат теориите на заговор и поврзаните со нив лажни прикажувања и стереотипи. Целта на работилниците е да ги поттикнат критичкото размислување и активното ангажирање и да се поттикне проверка на фактите и претпазливост во постапувањето со пораките што ги гледаме на интернет.

За повеќе информации: <<http://www.memorialdelashoah.org/pedagogie-et-formation/activites-pour-le-secondaire/ateliers-pedagogiques.html>>.

Ресурси и дополнителни материјали

За да дознаете повеќе за тоа како во моментов циркулираат теориите на заговор, упатете се на интернет страницата на Conspiracy Watch (на француски): www.conspiracywatch.info.

За да дознаете повеќе за историјатот на Протоколите на ционските мудреци: <https://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10007244>.

Joseph E. Uscinski and Joseph M. Parent, *American Conspiracy Theories* (Oxford University Press: September 2014).

Pierre-André Taguieff, *Court traité de complotologie* (Mille et Une Nuits: April 2013). “Conspiracy theories, intuitions and critical thinking” од едукативниот блог на Оксфорд; <https://educationblog.oup.com/theory-of-knowledge/conspiracy-theories-intuitions-and-critical-thinking-part-1>.

Овој блог, исто така, предлага некои активности за справување со теориите на заговор при работа на часот.

<https://educationblog.oup.com/theory-of-knowledge/conspiracy-theories-intuitions-and-critical-thinking-part-2>.

Steven Lenos and Jordy Krasenberg, “Dealing with fake news, conspiracy theories, and propaganda in the classroom”, Ran Centre of Excellence, 29-30 November 2017, Budapest;

https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-edu/docs/ran_edu_dealing_fake_news_conspiracy_theories_propaganda_classroom_29-30_11_2017.pdf.

Stanford History Education Group, *Civic Online Reasoning*; <https://sheg.stanford.edu/civic-online-reasoning>.

